

S Z Í N H Á Z

REKVIEM MAGUNKÉRT

Deák Ferenc: *Határtalanul*. Szabadkai Népszínház, 1997

Ki ölte meg Bogdan Babićot?

Öngyilkos lett? Vagy lelőtték?

Az előadást követően vitáztunk erről baráti körben, s nem tudtunk megegyezni: gyilkosság vagy öngyilkosság történt-e. Magam az öngyilkosságot tartottam logikusnak, elfogadhatónak. Majd foglalkozva az előadással, elolvastván a szöveget, beláttam, akár gyilkosság is történhetett, van rá elfogadható magyarázat.

Ha a drámává formált életmesét Bogdan Babić eszmélésének történeteként éljük át, akkor öngyilkossága tévedései felismerésének lehet a következménye. Így tesz pontot családjá, felesége, fia, lánya és saját szenvedései végére.

Mert Bogdan Babić rövid idő, mindössze néhány év alatt valóban drámai utat tesz meg. Egy Tisza-parti kisváros üzemi mérnökeként ismerjük meg, aki – amint a házassági évforduló családi-baráti ünnepségén látjuk – a kisebb, elsősorban féltékenységből következő perpatvarok ellenére jól, kellemesen tölti napjait, főnövér felesége, Eszter, egyetemista korú fia, Nándor, középiskolás lánya, Meli, valamint Dani bácsi, Eszter anyai nagybátyja és a szomszédok, a Babićekkel ikerházban lakó Fodorék, illetve egy nyugdíjas, magyarul is beszélő szerb házaspár, Terzinék körében. Az errefelé gyakori összetételű mikroközösség nyugalalmát külső események zavarják meg: az ún. joghurtforradalom 1988 őszén, melyre csupán heccből Bogdan és szomszédja lerándul Újvidékre. A Vajdaság autonómiáját megkérdőjelező szerb(iai) törekvés nemcsak a politikai életben, hanem sok, elsősorban vegyes nemzetiségű család életében is kóros következmények elindítója lesz. Bogdant, miután a tévé útján kiderül, hogy jelen volt a „forradalomban”, megteszik az ún. „differenciáló” bizottság elnökévé, aláírásával kerülnek utcára a politikai szempontból megbízhatatlannak ítélték, s ezzel kezdetét veszi Bogdan magánemberi kálváriája. Őt is megperzseli a lángra lobbanó nagyszerb nacionalizmus: úgy véli, a családon belül hátrányos, kisebbségi helyzetbe került, holott a magát mennyeinek tartó, kiválasztott nép fia, akit eddig megalázott a rohadt erkölcsű (Közép-)Európa. De most vége a kiszolgáltatottságnak, majd rendet teremt, megtanítja mőresre Esztert, Dani bácsit, Fodort . . . A háború és a nemzeti örület révületében él. Ez addig fokozódik, hogy a jugoszláv–szlovén háborút megjárt fiát elviteti a katonai rendőrséggel, ő pedig önkéntes lesz. Csak hónapok múltán kerül haza, félkézzel és félszeggel, alkoholistaként, de még mindig megszállottan hisz az ügy igazában. Majd csak akkor eszmél rá, hogy becsapták, eszköz volt a politika kezében, amikor megkötik a békét, s teszi(k) ezt ugyanaz(ok), aki(k) a háborút kiváltotta(ák).

Ez az a pillanat, amelyben Bogdanban felmerül(het) az öngyilkosság gondolata.

Ugyanakkor azonban, mivel eszmélésének pillanatában megátkozza a „béke angyalát”, kit árulónak bélyegez s megölni akar, nem elképzelhetetlen, hogy a sötétből küldött, idegen golyó végez vele.

Talán jó is, hogy nem tudni, hogyan, kinek a kezétől hal meg Bogdan Babić.

Ha magánemberi tragédiának tekintjük a történetet, akkor az öngyilkosság a hiteles vég. Ha a közösség félrevezetése és tragédiájaként értelmezzük az eseményeket, akkor az ismeretlen (?) gyilkos kéz kimondta ítélet a jogos befejezés.

Így is, úgy is megrázó dráma, sőt tragédia, mondhatnánk, többrendbeli tragédia játszódik le: magánemberi, családi, nemzeti és közösségi.

Mind határtalan szeretettel, mind határtalan gyűlölettel mélyen átítatott mű, annak alapján, hogy van meséje, lélektanilag is ábrázolt, gondolati, érzelmi változást mutató szereplőt drámai erőteret példázó viszonyrendszer köti egymáshoz, Deák Ferenc szövege lehetne hagyományos értelemben vett dráma, annak alapján viszont, hogy helyzeti vázlatosak, akárcsak mellékszereplői, dikciója pedig nyelvi sablonokból formálódik, inkább drámai riportásznak mondható. A szereplők sorsa örvénylő drámai mélységek felé vonz, mondatkliséik viszont olyanok, mintha újságot olvasnánk. Vezércikk-dráma. S ebben a műfaji meghatározásban mindkét tag, a publicisztikusságot jelölő vezércikk és az irodalmiságra utaló dráma egyaránt fontos. Ezek a műfaji szabályokkal ellentétben nem zárják ki egymást, s nem is rontják le egymás hatását. Ha az elmélet szerint két ennyire össze nem tartozó tényező esetében ilyesmi egyáltalán lehetséges, akkor azt mondhatjuk, a publicisztikusság és az irodalmiság jól kiegészíti egymást. Történet, lélekrész, mágneses viszonyrendszer nélkül nincs dráma, az újságnyelv viszont ehhez a jelenidejűséget adja hozzá, a politikum varázsát, mindennapjaink valóságízét. Csak úgy röpködnek a napi sajtóból ismert fogalmak és indulatos megállapítások, sőt útszéli sértegetések (joghurtforradalom; differenciáció; kalasnyikov-affér; menekültek; menynyei nép; a szlovének elhagyták az üléstermet; a katona az szent; a baszott monarchias kultúrárok mögött csupa genny vagytok; ötszáz évig az én őseim életükkel védték az őrvidekeken a kereszténységet, ti meg mostátok a fogaitokat, építettétek a székesegyházakat, komolyzenét csináltatok és nagyban nyaltatok egymás rizsporos seggét; a párt nevében, nektek is végre meg kell tanulni, hogy kisebbség vagytok; ez a szerb szív: kemény is, de ad is stb.), záporoznak a káromkodások, másfelől viszont Deák ügyel arra, hogy a kemény mondatok mögött érezzük a tragédiát. Ez utóbbit igazolja, hogy Bogdan nem fordul azonnal nemzeti alapon szembe családjával, előbb félti őket, majd amikor a hatalom akcióba kényszeríti, s a propaganda meghülyíti, akkor fedezi fel a hozzá legközelebbiekben (is) az ellenséget. S ebben a folyamatban lényeges, hogy Bogdan, mint sokan mások (elsősorban az ún. nagy-Jugoszlávia szerb lakosai) belekényszerül(nek) egy helyzetbe, ahonnan már nincs visszaút, az első tétova lépések megpecsételik sorsát.

A *Határtalanul* Ljubomir Draškić belgrádi rendező irányításával került közönség elé. Draškić teljes mértékben vállalja mind a mű üzenetét, mind pedig szókimondó aktuálpolitikumát, amit az is bizonyít(hat), hogy utóbbi éveink valóságanyagára épülő életkép jelenetei közé a rendező „keverte” a zenét, Mozart halotti miséjének drámai intonálású részleteit. A zenei vezérfonál egyszerre tartalomhordozó elem és tragikus hangulatot teremt, s lehetővé teszi, hogy a kisszínpadon (a lepusztult nagyterem helyett itt tartják

előadásait a szabadkaiak!) zavartalanul lebonyolódjon az előadás. A történet egyetlen helyszínen játszódik, Babićék ebédlőjében, ahová mind a család tagjai, mind a többi szereplő a háttérrel lezáró fehér zsalugáteres ablak jobb, illetve bal oldaláról lép be a „képhe”, ami előbb furcsa, sőt talán zavaró is, de azután megszokjuk, az események drámai fokozása közben már észre sem vesszük ezt az előadás szempontjából nem éppen megfelelő körülményt. S bár Deák szereti, sőt keresi a jelképszerű megoldásokat, a rendező jó érzékkel mellőzi ezeket. Nem él azzal az író kínálta ötlettel, hogy az ebédlő egyetlen kelléke, a hatalmas asztal jelenetről jelenetre előrébb „jőjön” a rivaldához, s így módon jelezze, hogy egyre szűkül a szereplők élettere. (A *Légszomj*-ban Deák ugyanezt a szerepet szánta a játékeret vízszintesen felező s egyre lejjebb süllyedő, az alsó szintet összepréselő padlózatnak!) És nyilván stílárius szempontból mellőzi az ebédlőbe szinte kezdettől látható, egyre duzzadó két műanyag joghurtos zacskót, melyek szimbolikus szerepe az író elképzelése szerint a zárópillanatban teljesséne ki: a mellet talál főszereplő rájuk zuhanna, azok kifakadnának, s ömlene belőlük a „véres miazmás fluidum”. S az sem következik be, ami utolsó szerzői utasításként olvasható: „Eszter darabokra hullik.” Hogy Eszter elveszti ezt, akit mindennek ellenére határtalanul szeret, az az Esztert alakító Jónás Gabriella drámai összeomlásából lesz nyilvánvaló.

Két igazán nagy, vajdasági színpadon régen nem látott színeszi alakítás teszi a tartalmi vonatkozások mellett emlékezetessé a Deák-bemutatót: Jónás Gabrielláé és Fischer Károlyé.

A boldog és tragikussá fokozódó drámai jelenetek közül az utóbbiakban érlelődik előttünk Jónás Gabriellának feleségként, anyaként, nőként, sőt kisebbségiként felnyíló, magával rántó szenvedése. Amikor boldog, akkor kissé sablonos, érezzük, eljátsza a boldog szerepét, de ahogy drámai sorsa kiteljesedik, alakítása úgy mélyül. Mintha többévi szerepformálási kielégítetlenségét kívánná pótolni, olyan erővel, olyan hitelességgel ábrázolja Eszter tragédiáját. Kivált a fájdalom s a tiltakozás felcsattanó pillanataiban érezzük Jónás Gabriella alakításának vérfagyasztó erejét. Színeszi mestermunka!

Fischer Károly elsősorban Bogdan nyersségét, bénító erejű vandalizmusát érzékelteti hitelesen, erőteljesen. Rövidre zárt, vitát, ellentmondást nem tűrő kijelentései mögött azonban érezni az elhatalmasodó vakságot, az önpusztító fanatizmust, ami a keserű ráismerés, a fájdalmas eszmélés pillanatában a felcsattanó vád hőfokát emeli tragikus magasságba, miközben egyre inkább megmutatkozik a becsapott ember fájdalma és kiszolgáltatottságából adódó tehetetlenségérzése.

Annak ellenére, hogy Deák művének dikciója túlnyomórészt publicisztikus ízű, s ilyenén a szerepformálás sablonosságának veszélyét rejti magában, azzal, hogy a szerző sem Esztert, sem Bogdant nem szeretné hibátlannak mutatni, ellenkezőleg, egyikük magánélete sem makulátlan, emberként mindketten valószínűbbek, igazabbak, ami a többiekről csak fenntartással mondható.

Kevésbé áll ez Nándorra és Melire. Az előbbi Molnár Zoltán tolmácsolásában, az utóbbi pedig Lenner Karolina f. h. játékában azzal válik zömmel hitelessé, hogy a két színész megérezte, hogyan kell, lehet kipótolni az írott szerep hiányosságait, mindketten fiatalságukból adódó lelkesedéssel leheltek életet a kapott szerepvázlatba. Ugyanezt F.

Várady Hajnalka, a bizalmas barátnő szerepkörét is ellátó szomszédasszonyként, a legtermészetesebb társalgás eszköztelenségével valósítja meg.

Külön kérdés Fejes György játéka a többnyire rezonőrködésre ítélt Dani bácsi szerepében. Az öreg a család bölcse, mondatai megannyi életigazságot tartalmaznak, ezért nehéz emberien hitelessé tenni. Saját feladatát a színész csak nehezíti, hogy érezhetően szerepet játszik. Ahelyett, hogy a mindennapi társalgás hangján szólalna meg, emelt hangon deklamál. Tény, hogy gesztusai elfogadhatóak, kár, hogy Fejes beszédmodora nincs velük összhangban.

A Terzin házaspárt játszó Mihajlo Jancikin és N. Kiss Júlia kedves színfolt, a bácskai szerbség jellegzetes mentalitását idézik elénk. A darab két legvázlatosabb szerepét Kátó Sándor (Fodor szomszéd) és Budanov Márta (Fodor Bea) kapta. Egyiküknek sem sikerült kitalálnia, miként feledtethetné, legalább részben a szerep szervi fogyatékoságát – frői kidolgozatlanságát.

A *Határtalanul* szabadkai előadása felbecsülhetetlen fontosságú. Színházi és politikai gesztusértéke van. (Akárcsak a *Légszomj*nak volt 1971-ben!) Amit fróink eddig nem tettek meg (Tolnai *Könyökkanyarát* leszámítva), azt pótolja Deák: drámát ír sorsunk alakulásáról 1988-tól errefelé. Nem hibátlan, de kemény, őszinte drámát adott a színház kezébe, amely ezt ugyancsak nem hibátlan, de jó előadással honorálja.

Végre van előadás a Vajdaságban, amely esemény (lehet).

GEROLD László